

Stejsi Šif

KLEOPATRA

ŽIVOTOPIS

Prevela
Aleksandra Čabraja

■ Laguna ■

Naslov originala

Stacy Schiff

CLEOPATRA

Copyright © 2010 by Stacy Schiff

This edition published by arrangement with
Little, Brown and Company, New York, New York, USA.
All rights reserved.

Translation Copyright © 2012 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Napokon, Maksu, Mili i Džou

SADRŽAJ

I POGLAVLJE

Ta Egipćanka 13

II POGLAVLJE

Mrtvi ne ujedaju 23

III POGLAVLJE

Kleopatra je čarolijom osvojila starca 55

IV POGLAVLJE

Zlatno doba nikad nije pripadalo sadašnjosti. 99

V POGLAVLJE

Čovek je po prirodi političko biće. 135

VI POGLAVLJE

*Često moramo okrenuti jedra kad želimo
da stignemo u luku* 177

VII POGLAVLJE

Predmet govorkanja celog sveta 209

VIII POGLAVLJE

Vanbračne veze i kopilad 244

IX POGLAVLJE

Najveća grešnica u istoriji 285

Izjave zahvalnosti 331

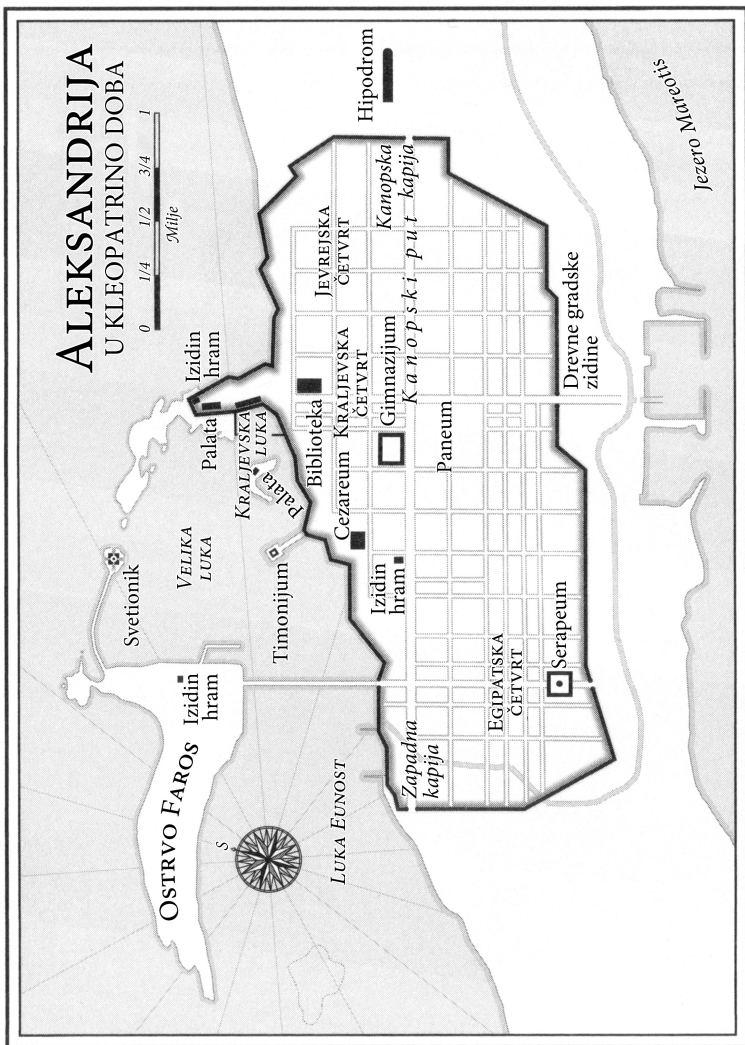
Napomene 333

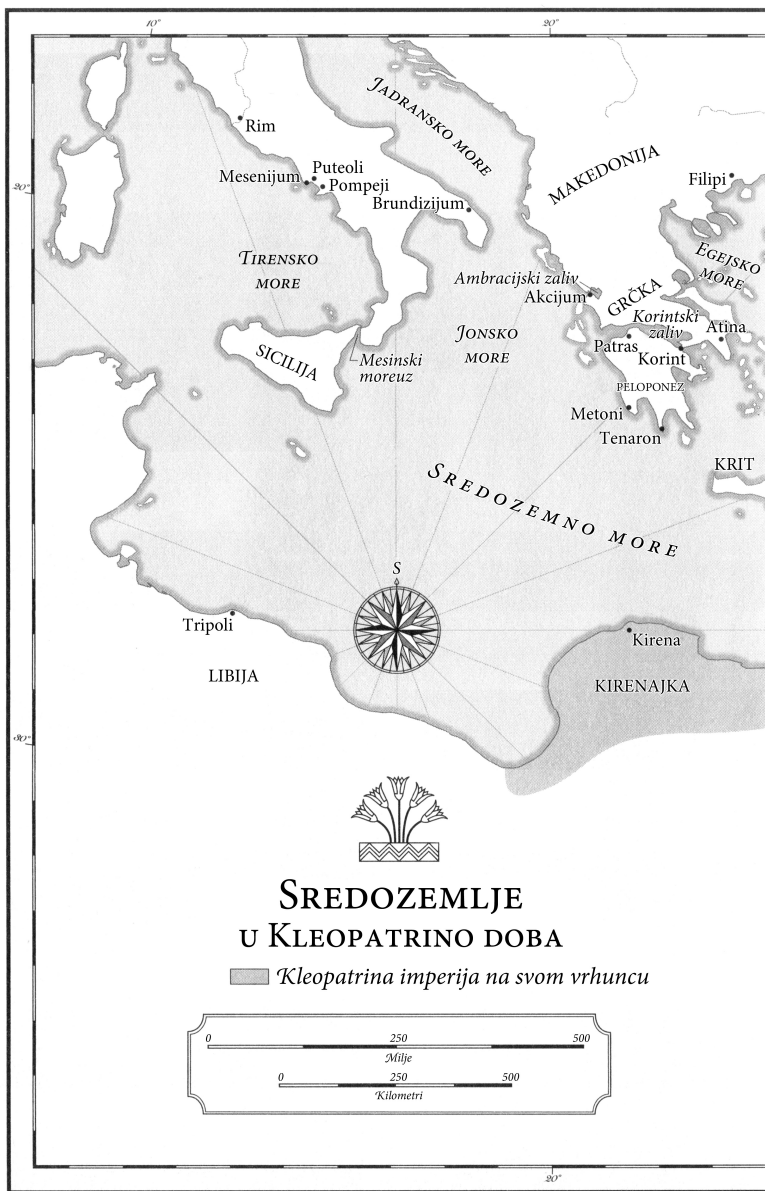
Odabrana bibliografija. 399

Ilustracije 405

O autorki 407

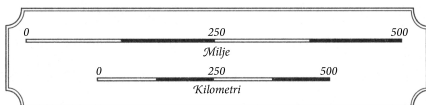
ALEKSANDRIJA U KLEOPATRINO DOBA

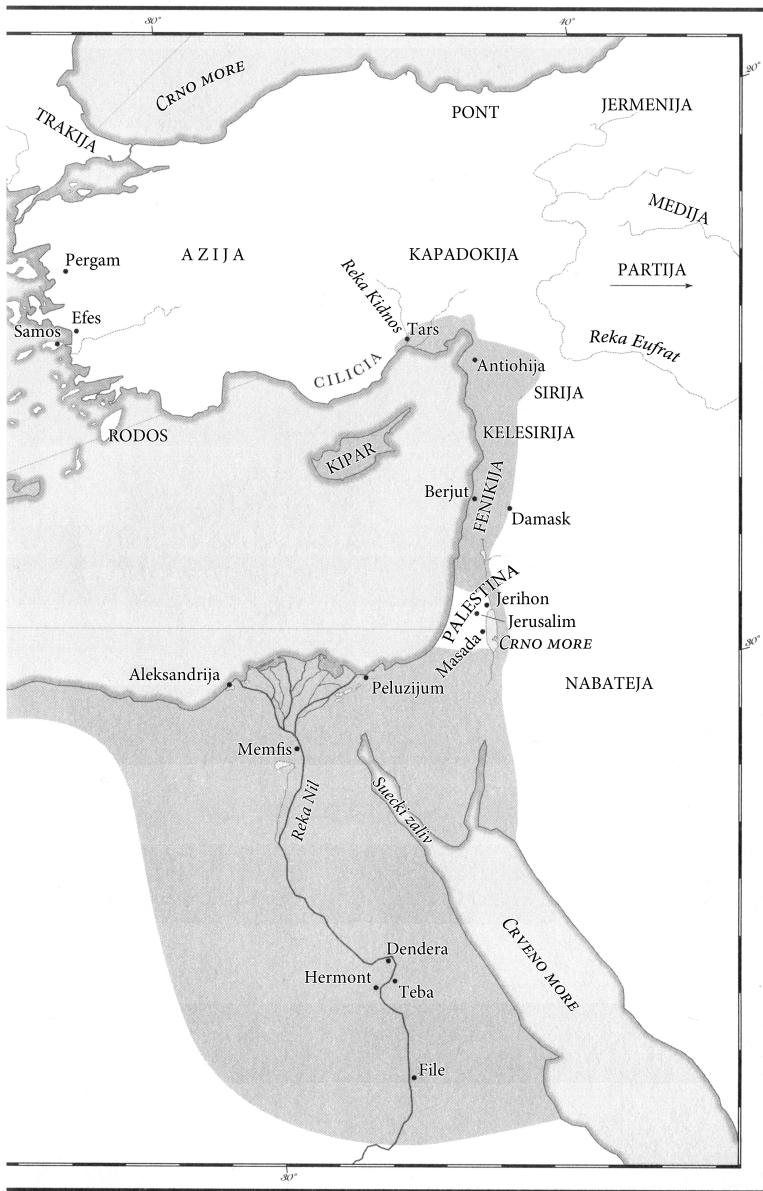

SREDOZEMLJE U KLEOPATRINO DOBA

■ Kleopatrina imperija na svom vrhuncu

I TA EGIPĆANKA

*„Čovekova najvrednija osobina jeste mudro rasuđivanje o
tome u šta ne treba da veruje.“*

– EURIPID

Jedna od najslavnijih žena u istoriji, Kleopatra VII vladala je Egiptom dvadeset dve godine. Jednom je izgubila kraljevstvo, povratila ga, umalo ga opet izgubila, potom stekla carstvo, pa izgubila sve. Kao dete postala je boginja, sa osamnaest godina kraljica, uskoro potom slavna ličnost, predmet nagađanja i obožavanja, ogovaranja i legendi, čak i za života. Na vrhuncu moći vladala je skoro čitavom istočnom sredozemnom obalom, poslednjim velikim carstvom jednog egipatskog vladara. Na trenutak je u svojim rukama držala sudbinu zapadnog sveta. Rodila je jedno dete jednom oženjenom muškarcu, drugome još troje. Umrla je u trideset devetoj godini, pokolenje pre rođenja Hrista. Tragedija uvek zapečati čovekov ugled, a Kleopatrin kraj je bio iznenađan i dramatičan. Od tada, ona živi u našoj mašti. O njoj su govorili mnogi, između ostalih i najveći dramatičari i pesnici; već dve hiljade godina stavljamo joj reči u usta. U jednom od najdinamičnijih zagrobnih života postala je asteroid, video-igrice, kliše, cigareta, džek-pot mašina, striptiz-klub, sinonim za Elizabetu Tejlor. Šekspir pominje Kleopatrinu neiscrpnu raznovrsnost. Ništa on još nije znao.

Mada je njena slava nepresušna, lik joj je nejasan. Kleopatra je možda jedan od najprepoznatljivijih likova u istoriji, ali zapravo malo znamo o tome kako je zaista izgledala. Samo se portreti s novčića – iskovanih za njenog života, koje je verovatno lično odobrila – mogu smatrati autentičnim. Upamćena je, takođe, iz pogrešnih razloga. Kao sposoban, razuman vladar, umela je da izgradi flotu, uguši ustanak, kontroliše valutu, ublaži glad. Slavni rimski vojskovođa svedočio je o njenoj umešnosti kad je reč o vojnim pitanjima. Čak i u doba kada žene vladari nisu bile retkost, isticala se kao jedina žena antičkog sveta koja je vladala samostalno i igrala značajnu ulogu u zapadnom svetu. Bila je neuporedivo najbogatiji vladar na čitavom Sredozemlju. Uživala je veći ugled od ijedne žene svoga doba, kako su jednom podsetili gnevnog suparničkog kralja kada je, za vreme njenog boravka na njegovom dvoru, pozivao na njeno ubistvo. (S obzirom na njen status, to nije bilo izvodljivo.) Kleopatra je vodila poreklo od duge loze ubica i verno se pridržavala porodične tradicije ali se, s obzirom na vreme i mesto u kojima je živela, veoma dobro vladala. Ipak je upamćena kao pohotna zavodnica, što nije poslednji put da je istinski moćna žena preobražena u bestidnu bludnicu.

Kao i svi životi koji nadahnjuju pesnike, i Kleopatrin je bio ispunjen lutanjem i razočaranjima. Odrasla je u neizmernoj raskoši i nasledila oronulo carstvo. Deset pokolenja njeni preci vladali su kao faraoni. Ptolemeji su, zapravo, bili makedonski Grci, što znači da je Kleopatra bila približno isto toliko Egipćanka kao i Elizabeta Tejlor. U osamnaestoj godini Kleopatra je sa svojim desetogodišnjim bratom preuzela vlast u zemlji opterećenoj prošlošću, s neizvesnom budućnošću. Hiljadu i tri stotine godina deli Kleopatru od Nefertiti. Piramide – koje je Kleopatra gotovo sigurno pokazala Juliju Cezaru – već su bile ispisane grafitima. Sfinga je obnovljena hiljadu godina ranije. Slava nekad moćnog carstva Ptolemeja već je gubila sjaj. Kleopatra je odrasla u svetu koji je živio u senci Rima, čija se vlast već u njenom detinjstvu proširila do samih

granica Egipta. Kad je Kleopatri bilo jedanaest godina, Cezar je podsetio svoje starešine da nisu Rimljani ako ne ratuju, ako ne otimaju plen i ne upravljaju drugima. Jedan istočnjački vladar, koji je i sam vodio epsku borbu protiv Rima, drugačije je izrazio ono sa čime će se suočiti i Kleopatra: Rimljani imaju vučju narav. Oni mrze velike vladare. Sve što imaju, stekli su pljačkom. Nameravaju da otmu sve i oni će „sve uništiti, ili će nastradati pokušavajući da to urade“. Jasno je šta je to značilo za poslednju bogatu zemlju u sferi rimskog uticaja. Egipat se isticao veštim pregovaranjem; uglavnom je uspevao da očuva nezavisnost. Međutim, već je bio upleten u rimsku politiku.

Kleopatrin otac stekao je zvaničnu titulu „prijatelja i saveznika rimskog naroda“ u zamenu za zapanjujuću sumu novca. Njegova kćerka će otkriti da nije dovoljno biti prijatelj tom narodu i njihovom Senatu; važno je sprijateljiti se i sa najmoćnijim Rimljaninom toga doba. Bio je to težak zadatak u pozno doba Republike, rastrzane građanskim ratovima. Oni su redovno izbijali za vreme Kleopatrinog života, suprotstavljajući međusobno čitav niz rimskih zapovednika u, suštinski, krvavim obračunima ličnih ambicija, dva puta neočekivano razrešavanim na egipatskom tlu. Posle svakog od tih potresa, Sredozemlje je ostajalo unezvereno, nastojeći da preokrene svoju odanost i preusmeri danak. Kleopatrin otac se priklonio Pompeju Velikom, izvanrednom rimskom vojskovođi koga sreća kao da je večno pratila. On je postao porodični zaštitnik. Takođe je poveo građanski rat protiv Julija Cezara upravo onda kada je, na suprotnoj strani Sredozemlja, Kleopatra sela na presto. U leto četrdeset osme godine pre nove ere Cezar je teško porazio Pompeja u centralnoj Grčkoj; Pompej je pobeo u Egipat, gde je na egipatskoj obali ubijen i obezglavljen. Kleopatri je tada bila dvadeset jedna godina. Nije imala izbora sem da se umili novom gospodaru rimskog sveta. Uradila je to drugačije od većine drugih potčinjenih vladara čija su imena, što nije nimalo slučajno, danas zaboravljena. Narednih godina nastojala je da preokrene

neumoljivu rimsku plimu u svoju korist, posle Cezarove smrti opet menjajući zaštitnike, da bi se konačno priklonila njegovom šticeniku Marku Antoniju. Posmatrano sa distance, doba njene vladavine deluje samo kao odlaganje neizbežnog. Njena priča je, u suštini, završena pre nego što je počela, sem što ona to, naravno, nije tako videla. Posle njene smrti, Egipat je postao rimska provincija. Nezavisnost nije povratio sve do dvadesetog veka.

Može li se išta dobro reći o ženi koja je spavala s dvojom najmoćnijih muškaraca svog vremena? Možda, ali ne u doba kada je Rim usmeravao takve priče. Kleopatra stoji na jednoj od najvažnijih istorijskih raskrsnica: ukrštanja žene i moći. Mudre žene su, kako je upozoravao Euripid stotinama godina ranije, opasne. Jedan rimski istoričar je na jednom mestu opisao izvesnu judejsku kraljicu kao običnu marionetu a – samo šest stranica kasnije – osudio je zbog bezobzirne ambicije i sramotnog prigrablivanja vlasti. Postojala je, takođe, i druga, dopadljivija vrsta moći. U jednom bračnom ugovoru iz prvog veka pre nove ere nevesta se obavezivala da će biti nežna i odana. Takođe se zaklinjala da neće sipati ljubavne napitke mužu u hranu ili piće. Ne znamo da li je Kleopatra zaista volela bilo Antonija bilo Cezara, ali znamo da je obojicu uspevala da nagovori da je slušaju. Sa rimskog stanovišta, ona ih je obojicu „zarobila“. To je princip po kome uvek jedan dobija dok drugi gubi: ženina moć nagoveštavala je obmanutog muškarca. Upitana kako je stekla uticaj nad Avgustom, prvim rimskim imperatorom, njegova žena je navodno odgovorila da je to postigla „tako što je bila izrazito čedna, što mu je uvek u svemu rado udovoljavala, nikad se nije mešala u njegove poslove, a posebno tako što se pretvarala da ne čuje i ne primećuje miljenike koji su bili predmet njegove strasti“. Nema razloga da taj obrazac prihvatimo zdravo za gotovo. S druge strane, Kleopatra je bila potpuno drugačija. Na jednom opuštenom odlasku na pecanje, pod vrelim aleksandrijskim suncem, nije se nimalo ustručavala da podseti

najslavnijeg rimskog vojskovođu toga doba da treba da se pozabavi svojim dužnostima.

Rimljani su neodgovornost i bezakonje smatrali grčkim odlikama. Kleopatra je bila dvostruko osumnjičena, jednom zbog toga što je poticala iz kulture poznate po svojoj „prirodnoj sklonosti prevari“, a drugi put zbog svog aleksandrijskog boravišta. Rimljani nisu umeli da razlikuju egzotično od erotičnog; Kleopatra je predstavljala okultno, alhemičarski istok, svoju zagonetnu, putenu domovinu, perverznu i neponovljivu, poput njene neverovatne reke. Činilo se da muškarci koji dolaze u dodir s njom gube glavu, ili barem menjaju svoje planove. Uspela je da preotme glavnu ulogu čak i u Plutarhovoju biografiji Marka Antonija. Jednako je opčinila i jednog istoričara iz devetnaestog veka koji je pri susretu s Cezarom opisuje kao „raspusnu šesnaestogodišnjakinju“. (Pre bi se moglo reći da je ona tada bila veoma ozbiljna žena od dvadeset i jedne godine.) Zov istočnjačkih sirena postojao je davno pre Kleopatre, ali to nije bilo važno; ona je dolazila iz opojne zemlje seksa i obilja. Nije teško razumeti zašto je Cezar pripao istoriji, a Kleopatra legendi.

Naše gledište dodatno zamagljuje činjenica da su Rimljani koji su pričali Kleopatrinu priču gotovo suviše dobro znali svoju drevnu povest. Ona se neprestano uvlači u njihove priče. Poput Marka Tvena u zaslepljujućem, krcatom Vatikanu, ponekad se više oduševljavamo kopijama nego originalima. Isto su radili i klasični pisci. Oni su mešali različite izvore, menjajući stare priče. Kleopatru su opteretili tuđim zločinima. Istorija je postojala da bi se prepričavala, sve kitnjastija, ali ne nužno i tačnija. U antičkim tekstovima zlikovci gotovo uvek nose izrazito drečavu purpurnu odeću, jedu suviše pečenih fazana, mažu se skupocenim uljima, rastapaju bisere. Bilo da ste bili bezobzirna, častohlepna egipatska kraljica ili okrutni gusar, bili ste poznati po „gnusnom preterivanju“ u kićenju. Porok i raskoš išli su ruku podruku; živeli ste okruženi zlatom i purpustom. Otežavajuća je okolnost i to što se

istorija preplitala s mitologijom, a ljudsko sa božanskim. U Kleopatrinom svetu mogli ste videti relikvije Orfejeve lire, ili jaje iz kojeg se izlegla Jelena Trojanska (nalazilo se u Sparti).

Osim što potomstvo piše istoriju, istorija se i piše za potomstvo. Naši najiscrpniji izvori nikad nisu videli Kleopatru. Plutarh je rođen sedamdeset šest godina posle njene smrti. (Pisao je istovremeno kada i Matija, Marko, Luka i Jovan.) Apijan je pisao sa distance veće od jednog veka; Dion, već od dva. Kleopatrina priča razlikuje se od priče većine žena po tome što su muškarci koji su je uobličili – iz sopstvenih razloga – radije naglašavali nego zanemarivali njenu ulogu. Njen odnos s Markom Antonijem bio je najduži u njenom životu, ali odnos s njegovim suparnikom Avgustom najtrajniji. On će pobediti i Antonija i Kleopatru. Veličajući slavu Rima, stvorio je tabloidni lik egipatske kraljice, nezasite, krvožedne izdajnice gladne moći. Uveličao je Kleopatru do hiperbole da bi to uradio i sa svojom pobedom – i da bi svog istinskog neprijatelja, svog nekadašnjeg zeta, izbacio iz te priče. Rezultat je isti kao kada bi Napoleonov život bio pisan u Britaniji u devetnaestom veku, ili kada bi predsednik Mao pisao istoriju Amerike dvadesetog veka.

Toj ekipi izrazito tendencioznih istoričara dodajte izuzetno oskudne izvorne zapise. Nije sačuvan nijedan papirus iz Aleksandrije. Gotovo ništa od tog drevnog grada nije sačuvano iznad zemlje. Imamo, možda, samo jednu reč koju je zapisala sama Kleopatra. (Trideset treće godine pre nove ere ona, ili pisar, potpisuje kraljevski dekret grčkom rečju *ginesthoi*, što znači: „Neka to bude učinjeno“.) Klasični autori nisu se obazirali na statistiku, a ponekad čak ni na logiku; njihovi iskazi protivreče jedni drugima i sami sebi. Apijan je nemaran prema pojedinostima, Josif beznađežan kad je reč o hronologiji. Dion više voli retoriku od tačnosti. Praznine su toliko česte da deluje kao da su namerno načinjene; gotovo ukazuju na zaveru ćutanja. Kako je moguće da nemamo nijednu Kleopatrinu bistu iz doba vrhunskih, realističnih portreta?

Ciceronova pisma iz prvih meseci četrdeset četvrte godine pre nove ere – kada su Cezar i Kleopatra bili zajedno u Rimu – nikada nisu objavljena. Najduža grčka istorija toga doba nemarno prelazi preko ovog burnog razdoblja. Teško je reći šta nam najviše nedostaje. Apijan obećava više o Cezaru i Kleopatri u svoje četiri knjige egipatske istorije, koje nisu sačuvane. Livijeva priča prekida se vek pre Kleopatre. Pojediniosti o radu njenog ličnog lekara poznate su nam samo po Plutarhovim komentarima. Delijeva hronika je nestala, zajedno sa sočnim pismima koje mu je, navodno, Kleopatra pisala. Čak i Lukan naglo, neobjašnjivo, staje na pola puta svoje epske poeme, ostavljajući Cezara zarobljenog u Kleopatrinom palati na početku Aleksandrijskog rata. U nedostatku činjenica množe se mitovi, opojna vina istorije.

Praznine u zapisima su jedna zamka, a ono što smo namesto njih konstruisali druga. Državna pitanja blede, ostavljajući nam samo pitanja srca. Jaka žena vična politici, diplomatiji i vlasti, koja govori devet jezika; slatkorečiva i harizmatična, Kleopatra deluje kao zajednička tvorevina rimske propagande i holivudskih režisera. Njoj je ostavljeno samo da stavi svoj drevni pečat na ono što oduvek znamo da postoji: moćna ženska seksualnost. Međutim, pojavila se u pogrešno vreme. Ne samo da su njenu istoriju pisali njeni neprijatelji, već je imala nesreću da se nađe u centru pažnje upravo u vreme kada je stasavala latinska poezija. Sačuvana je u književnom jeziku koji joj nije bio naklonjen. Maštoviti prikazi nastavili su da se množe. Džordž Bernard Šo među svoje izvore za *Cezara i Kleopatru* ubraja i sopstvenu maštu. Mnogi istoričari oslanjali su se na Šekspira, što je razumljivo, ali slično kao da preuzimamo sud Džordža K. Skota o Patonu.

Da bi se rasvetlio Kleopatrin lik jednako je važno istaći malo-brojne činjenice kao i otkloniti nagomilane mitove i prastaru propagandu. Ona je bila Grkinja čiju su istoriju pisali muškarci kojima je budućnost zavisila od Rima, jer su uglavnom bili službenici rimske imperije. Njihove istorijske metode nama su nejasne. Retko

kad su navodili svoje izvore. Uglavnom su se oslanjali na sećanja. Prema modernim merilima, oni su polemičari, apologete, moralisti, fabulisti koji su ponavljali i koristili stare izvore, piskarala. Pored sve svoje učenosti, Kleopatrin Egipat nije imao nijednog dobrog istoričara. Njihove izvore možemo shvatiti samo uslovno. Oni mogu biti pogrešni, ali to su jedini koje imamo. Nema jedinstvene saglasnosti čak ni o najosnovnijim podacima o njenom životu, o tome ko joj je bila majka, koliko je dugo Kleopatra živela u Rimu, koliko je puta bila trudna, da li su se ona i Antonije venčali, šta se dogodilo u bici koja je zapečatila njenu sudbinu, kako je umrla.* Trudila sam se da imam na umu ko je bivši bibliotekar a ko pisac tračeva, ko je zaista bio u Egiptu, ko ga je prezirao a ko je u njemu rođen, ko nije voleo žene, ko je pisao sa žarom rimskog preobraćenika, ko je želeo da izmiri račune, udovolji imperatoru, usavrši svoj heksametar. (Nisam se mnogo oslanjala na Lukana. On se na sceni pojavio ranije, pre Plutarha, Apijana i Diona. Takođe je bio pesnik i senzacionalista.) Čak i kada nisu ni tendenciozni ni pristrasni, zapisi su često preterani. Kao što je već primećeno, u drevna vremena nije bilo jednostavnih, nedoteranih priča. Cilj je bio oboriti čitaoca s nogu. Nisam pokušavala da popunim praznine, mada sam povremeno razmatrala mogućnosti. Ono što deluje samo verovatno ovde i ostaje samo verovatno – mada se mišljenja drastično razlikuju čak i kad je reč o tome šta je verovatno. Nepomirljivo ostaje nepomireno. Uglavnom sam uspostavljala kontekst. Kleopatra je zaista pobila svoju braću i sestru, ali Irod je ubio svoju decu (kasnije je jadikovao kako je on „najčemerniji otac“). A kako nas podseća Plutarh, takvo ponašanje bilo je aksiom među kraljevima. Nije izvesno da je Kleopatra bila lepotica, ali njeno bogatstvo – i njena palata – ostavljali su Rimljane bez daha. Sve se to sasvim različito tumači na jednoj strani Sredozemlja nego na

* Čak ni pisci romansiranih dela ne mogu da se slože oko Cezara i Kleopatre. Voli je (Hendl); ne voli je (Šo); voli je (Tornton Vajlder).

drugoj. Poslednje decenije istraživanja o ženama u antici kao i o helenističkom Egiptu značajno rasvetljavaju tu sliku. Pokušala sam da skinem veo melodrame s poslednjih trenutaka njenog života, koji čak i najtrezvenije hroničare priklanjaju sapunskoj operi. Ponekad je, međutim, dramatičnost opravdana. Kleopatrino doba bilo je doba izuzetnih, intrigantnih ličnosti. Na njegovom kraju najveći glumci tog razdoblja naglo silaze sa scene. Za njima se s treskom ruši čitav svet.

Mada mnogo toga o Kleopatri ne znamo, mnogo je toga što ni ona sama nije znala. Nije znala da živi u prvom veku pre nove ere niti u helenističkom dobu, jer je i jedno i drugo definisano tek kasnije. (Helenističko doba počinje smrću Aleksandra Velikog, trista dvadeset treće godine pre nove ere, i završava se tridesete godine pre nove ere, Kleopatrinom smrću. Ono bi se možda najbolje moglo definisati kao grčka era u kojoj Grci nisu igrali nikakvu ulogu.) Nije znala da je Kleopatra VII iz više razloga, a jedan od njih je taj da je zapravo bila šesta Kleopatra. Nikad nije poznavala nikoga po imenu Oktavijan. Čovek koji ju je porazio i uništio, izazvao njeno samoubistvo i umnogome je predstavio potomstvu, rođen je kao Gaj Oktavije. U vreme kad je ušao u Kleopatrin život i značajno uticao na njega nazivao je sebe Gajem Julijem Cezarom, po svom blistavom deda-ujaku, a njenom ljubavniku, koji ga je svojim testamentom posinio. Danas ga znamo kao Avgusta, po tituli koju je usvojio tek tri godine posle Kleopatrine smrti. Ovde se pominje kao Oktavijan jer se, kao i uvek, pokazalo da su dva Cezara previše.

Nazivi većine mesta promenili su se od antičkog doba. Uglavljajući se na razuman izbor Lajonela Kasona (Lionel Casson), opredelila sam se za prepoznatljivost radije nego za doslednost. Stoga je Berjut ovde Bejrut, dok Peluzijum – koji više ne postoji, ali bi se danas nalazio istočno od Port Saida, na ulazu u Suecki kanal – ostaje Peluzijum. Geografske odlike su se umnogome izmenile,

obale su potonule, močvare se isušile, brda sraznila sa zemljom. Teren Aleksandrije je danas manje brdovit nego za Kleopatrinog života. Drevni plan gradskih ulica je iščezao; grad više ne blista nekadašnjom belinom. Nil teče gotovo tri kilometra istočnije. Prašina, slani morski vazduh, ljubičasti aleksandrijski zalasci sunca ostali su isti. Ljudska priroda ostaje izrazito dosledna, istorijska materija nepromenljiva. Prikazi iz prve ruke se i dalje drastično razlikuju.* Duže od dve hiljade godina mit je uspevao da natkrili i nadživi činjenice. Osim ako nije drugačije naglašeno, svi datumi su pre nove ere.

* Kao i od pradavnih vremena. „A nastojanje da se te činjenice utvrde bilo je tegoban zadatak, jer oni koji su bili svedoci nekih događaja nisu jednako prepričali iste stvari, već se priče razlikuju prema tome čiju stranu pripovedači zastupaju, ili pak prema njihovom pamćenju“, gundao je Tukidid, skoro četiri stotine godina pre Kleopatre.

II

MRTVI NE UJEDAJU

„Božji je blagoslov i prava sreća nemati mnogo srodnika.“

– MENANDER

Tog leta okupila je grupu plaćenika u pustinjskom logoru, pod staklastom vrelinom sirijskog sunca. Dvadesetjednogodišnja devojka bila je siročić i izgnanik. Već beše doživela ogromnu raskoš i bogatstvo kao i njihovog živopisnog pratioca, nevolju. Naviknuta na najveću udobnost tog doba, okupila je oko sebe svoj dvor tri stotine kilometara daleko od vrata od slonovače i podova od oniksa u svom domu. Njen šator u pustinji bio je najbliža zamena tom domu u poslednjih godinu dana. Već mesecima se borila za goli život bežeći po srednjem Egiptu, Palestini i južnoj Siriji. To prašnjavo leto provela je skupljajući vojsku.

Žene iz njene porodice bile su vične tome a očigledno i ona, svakako dovoljno da se suoči s neprijateljem koji beše krenuo na nju. Opasno blizu, nedaleko od obalske tvrđave Peluzijuma, na istočnoj egipatskoj granici, nalazilo se dvadeset hiljada prekaljenih vojnika, približno polovina vojske s kojom je tri veka ranije Aleksandar Veliki ušao u Aziju. Bila je to neverovatna skupina gusara i razbojnika, prestupnika, izgnanika i odbeglih robova, pod zvaničnim zapovedništvom njenog trinaestogodišnjeg brata. Sa njim je nasledila egipatski presto. Gurnula ga je u stranu; on je nju zauzvrat prognao iz kraljevstva kojim je trebalo da vladaju

zajednički, kao muž i žena. Vojska njenog brata držala je zidine Peluzijuma od crvene cigle i sa ogromnim polukružnim kulama visokim gotovo sedam metara. Ona se ulogorila nešto dalje ka istoku, na pustoj obali, u tinjajućem moru peska boje ćilibara. Bitka je bila na pomolu. Njen položaj je bio u najmanju ruku beznađežan. Poslednji put u proteklih dve hiljade godina, Kleopatra je sklonjena sa scene. Za nekoliko dana upisaće se u istoriju, što znači da će, suočena s neizbežnim, uzvratiti neverovatnim. Četrdeset osma je godina pre nove ere.

Širom Sredozemlja u vazduhu treperi „čudno ludilo“, krcato predznacima, znamenjima i čudovišnim govorkanjima. Vladala je atmosfera nervoznog iščekivanja. U toku jednog jedinog popodneva smenjivali su se strepnja i ushićenje, moć i strah. Ponekad su govorkanja čak bila i istinita. Početkom juna Kleopatra je čula da će se građanski rat u Rimu – sukob u kome se nepobedivi Julije Cezar suprotstavio nesavladivom Pompeju Velikom – podudariti s njenim. To je bila zabrinjavajuća vest. Otkad je Kleopatra pamtila, Rimljani su bili zaštitnici egipatskih vladara. Oni su presto dugovali toj razornoj moći, koja je za nekoliko pokolenja osvojila najveći deo Sredozemlja. Takođe, otkada je pamtila, Pompej je bio veliki prijatelj njenog oca. Izvanredni vojskovođa već decenijama je nizaio pobeđe, na kopnu i na moru, pokoravajući jedan narod za drugim u Africi, Aziji i Evropi. I Kleopatra i njen brat-suparnik Ptolemej XIII bili su njegovi dužnici.

Nekoliko dana kasnije Kleopatra je saznala da lako može nastradati od ruke onoga ko joj duguje uslugu, baš kao i od najbližeg srodnika. Dvadeset osmog septembra Pompej se pojavio na obali Peluzijuma. Cezar ga beše potukao. U očajanju je potražio utočište. Razumljivo, setio se mladog kralja čiju je porodicu pomagao i koji je bio njegov veliki dužnik. Nijedan njegov zahtev ne bi smeo biti odbijen. Tri regenta koja su, praktično, vladali umesto mladog Ptolemeja – Teodot, njegov učitelj retorike; Ahila, hrabri zapovednik kraljevske garde; i Potin, evnuh koji je vešto pretvorio svoju

ulogu dečakovog učitelja u ulogu vezira – nisu se složili s tim. Neočekivani Pompejev dolazak suočio ih je s teškom odlukom, o kojoj su žučno raspravljali. Odbaciti Pompeja značilo bi pretvoriti ga u neprijatelja. Primiti ga, značilo bi suprotstaviti se Cezaru. Ako bi pak uklonili Pompeja, on ne bi mogao da pomogne Kleopatri, kojoj je bio naklonjen. Niti bi mogao da se popne na egipatski presto. „Mrtvi ne ujedaju“, neporecivo je savetovao Teodot, učitelj retorike koji je – dokazavši jednostavnim silogizmom kako ne smeju dopustiti sebi niti da prihvate Pompeja niti da ga uvrede – sa osmehom izgovorio te reči. Poslao je Rimljaninu poruku dobrodošlice i „bedni brodić“. Pompej još nije bio ni kročio na obalu kada je, u plićaku kod Peluzijuma, pred čitavom Ptolemejevom vojskom i majušnim kraljem u purpurnoj odeći, izboden i obezglavljen.*

Cezar će kasnije pokušati da opravda to divljaštvo. Prijatelji se u mračnim vremenima često pretvaraju u neprijatelje, zaključio je. Mogao je isto tako primetiti da se u mračnim vremenima neprijatelji pretvaraju u prijatelje. Ptolemejevi savetnici odrubili su Pompeju glavu pre svega da bi se umilili Cezaru. Čime bi se bolje dodvorili neprikosnovenom gospodaru Sredozemlja? Istom logikom, ta trojica su pojednostavila Kleopatrinu dilemu. U rimskom građanskom ratu – suparništvu takvog vatrenog intenziteta da je manje ličilo na oružani sukob a više na kugu, poplavu ili požar – ona je sada, naizgled, podržavala poraženu stranu.

Tri dana kasnije Julije Cezar se, u potrazi za svojim protivnikom, iskrcao u egipatskoj prestonici. Stigao je kao prethodnica svoje vojske. Kao antički velegrad, Aleksandrija je bila dom mračnog duha, sumnjivog morala i teških krađa. Njeni žitelji pričali su brzo, na mnoštvu jezika i svi uglas; bio je to nemirni grad napetih živaca i oštih, britkih umova. Već beše uzavreo, a ovaj

* Ptolemej XIII posmatrao je ubistvo sa obale ali je za svoju ulogu u njemu zaslužio večno stanište u Danteovom devetom krugu pakla. Društvo mu prave Kain i Juda.

drugi blesak carskog crvenila samo je pojačao taj nemir. Cezar je, i dalje, oprezno stišavao svoju radost zbog pobeđe. Kada mu je Teodot pokazao Pompejevu glavu odrubljenu pre tri dana, Cezar je s gnušanjem odvratio pogled. Potom je počeo da lije suze. Neke su možda čak bile i iskrene; u svoje vreme Pompej mu je bio ne samo saveznik, već i zet. Ako su Ptolemejevi savetnici smatrali da će taj jezivi doček zaustaviti Cezara, pogrešili su. Ako je Cezar pak mislio da je Pompejevo ubistvo značilo glas u njegovu korist, i on je pogrešio, barem što se ticalo žitelja Aleksandrije. Na obali su ga dočekali neredi, jer tu niko nije bio manje dobrodošao od Rimljanina, naročito onoga koji nosi zvanična obeležja vlasti. U najboljem slučaju, Cezar se mešao u njihove poslove. U najgorem, došao je da osvaja. Rim je već bio vratio na vlast jednog neomiljenog kralja, koji je – dodatno pogoršavši nezadovoljstvo – oporezovao svoj narod da otplati dug zbog tog povratka. Građani Aleksandrije nisu hteli da plaćaju povratak kralja kojeg ionako nisu želeli. Niti su pak hteli da postanu rimski podanici.

Cezar se bezbedno smestio u paviljonu u okviru ptolemejske palate, pored kraljevske luke, u istočnom delu grada. Nemiri su se nastavili – čarke i vika glasno su odzvanjali ulicama s kolonadama – ali je palata bila zaštićena od nereda. Brzo je poslao po pojačanje. Potom je pozvao sebi zavađenog brata i sestru. Cezar je smatrao svojom dužnošću da presudi u njihovom sporu, jer su se deceniju ranije on i Pompej zajednički založili za njihovog oca. Stabilnost Egipta bila je u interesu Rima, tim pre što je Egipat trebalo da otplaćuje znatne dugove. Kao što je Cezar nedavno napomenuo svom suparniku, došlo je vreme da zaraćene strane „ostave po strani svoju tvrdoglavost, odreknu se oružanih sukoba i više ne stavljaju sreću na kocku“. Kleopatra i njen brat trebalo je da budu milosrdni prema sebi i prema svojoj zemlji.

Taj poziv iziskivao je od Kleopatre izvesna objašnjenja, kao i opreznu procenu. Imala je sve razloge da se odmah založi za sebe, pre nego što se savetnicima njenog brata pruži prilika da

je u tome ometu. Njegova vojska branila joj je pristup u Egipat. Mada je Cezar od Ptolemeja tražio da je raspusti, on ga nije poslušao. Ako bi Kleopatra sa svojim ljudima pošla ka zapadu, preko zlaćanog peska, ka granici i visokim kulama Peluzijuma, rizikovala bi sukob. Po jednom tvrđenju, uspostavila je kontakt sa Cezarom preko posrednika a zatim, uverena u izdaju (nije bila omiljena među dvoranima), odlučila je da se lično založi za svoj slučaj. To joj je nalagalo da smisli kako da se provuče kroz neprijateljske redove, preko dobro čuvane granice i u obezbeđenu palatu, živa i neopažena. Kleopatrina reputacija zasnovana je na njenom daru za skretanje pažnje na sebe, ali u svom prvom i najrizičnijem političkom poduhvatu morala je biti nevidljiva. Čak i po modernim merilima imala je pred sobom težak zadatak. Da bi stupila na scenu, da bi njena priča započela, morala je krišom da se uvuče u kuću.

Očigledno je bilo mnogo promišljanja o tome kako to da uradi. Plutarh nam otkriva da „nije mogla da se doseti kako da neopaženo uđe“ sve dok ona sama, ili neko iz njene pratnje; i ona je, takođe, imala svoje savetnike – nije došla na briljantnu ideju. Ta zamisao iziskivala je izvesno prerusavanje, a trebala joj je i pomoć nekoliko izuzetno veštih saučesnika, od kojih je jedan bio odani sicilijanski trgovac po imenu Apolodor. Između Sinajskog poluostrva, gde se nalazio Kleopatrino logor, i aleksandrijske palate, prostirala se opasna močvara, puna mušica i komaraca. Ta močvarna ravnica štitila je Egipat od napada s istoka. Ime je dobila po svojoj sposobnosti da proguta čitave vojske koje su tonule u njen „zlokobno lukavi“ pesak. Ptolemejeve snage čuvale su obalu, gde je u na brzinu iskopanom grobu trunuo Pompejev leš. Najjednostavniji i najbezbedniji put ka zapadu stoga nije vodio ni kroz blatnjave bare Peluzijuma niti duž Sredozemnog mora, gde bi Kleopatra bila izložena pogledima i jakoj protivstruji. Mudrije je bilo poći ka jugu, uz Nil do Memfisa, a potom otploviti nazad do obale, za šta je bilo potrebno barem osam dana. Ni plovidba rekom

nije bila bezopasna; rečni saobraćaj bio je gust i praćen budnim očima carinskih službenika. Mutnim Nilom Kleopatra je, praćena jakim vetrom i rojevima komaraca, zaplovila sredinom oktobra. U međuvremenu, Ptolemejevi savetnici ustuknuli su pred Cezarovim zahtevom. Kako se rimski vojskovođa usuđuje da sebi pozove kralja? Kao niži rangom morao bi sam da izađe pred vladara višeg ranga, što je Cezar dobro znao.

Apolodor je malim čamcem na dva vesla nečujno ušao u istočnu aleksandrijsku luku i u sumrak se prikrao do zidova kraljevske palate. Nadomak obale je bilo mračno, dok je iz daljine gradska obala bila osvetljena veličanstvenim svetionikom visokim sto dvadeset metara, čudom antičkog sveta. Taj blistavi stub dizao se nepun kilometar od Kleopatre, na kraju nasutog puta, na ostrvu Faros. Uprkos njegovoj svetlosti, međutim, ona je ostala neprimećena. Pre nego što je Apolodor pristao uz obalu, uvukla se u veliku vreću od konoplje ili kože. Apolodor ju je umotao kao paket i vezao kožnim kaišem, prebacivši je preko ramena, što je jedini podatak koji nam nešto govori o Kleopatrinoj građi. Uz blagi šum talasa zaputio se kroz kompleks kraljevske palate, vrtove i raznobojne vile i puteve s kolonadama koji su se pružali kilometar i po, koliko jedna gradska četvrt. Bio je to kraj koji je Apolodor – koji svakako nije dovelo sam čak iz pustinje, ali koji je možda osmislio kraljičin povratak – dobro poznao. Prebačena preko njegovog ramena, Kleopatra je prošla kroz kapiju palate pravo do Cezarovih odaja, koje su verovatno pripadale njoj. Bio je to jedan od najčudnijih povrataka kući koje istorija pamti. Mnoge kraljice izronile su iz anonimnosti, ali Kleopatra je jedina stupila na svetsku scenu iz obične vreće, jedne od onih u kojima su se obično nosili svici papirusa ili mala bogatstva u zlatu. Imala je dara za bekstvo i skrivanje. Kasnije je jednom prilikom savetovala drugu ženu, koja se takođe našla u opasnosti, kako da pobegne u mrtvačkom sanduku.

Ne znamo da li se Kleopatra otkrila upravo pred Cezarom. U svakom slučaju, nije mnogo verovatno da se tom prilikom

Uobičajeni kandidati: četiri biste koje predstavljaju Kleopatru, ili ženu koja joj je veoma slična. Ova, koja je urađena u skupocenom mermeru sa ostrva Paros, umnogome podseća na Kleopatrin portret s kovanog novca, i najverovatnije nosi Kleopatrin lik. S obzirom na Paskalovu dosetku – „Da je Kleopatrin nos bio kraći, lice čitavog sveta bilo bi izmenjeno“ – u delu koji nedostaje ima izvesne ironije.

Najlaskavija od četiri biste. Kleopatra je jedina kraljica iz dinastije Ptolemeja predstavljena sa kosom vezanom u punđu i kovrdžama na čelu; kukasti nos i istaknuta brada slažu se s portretima na novčićima. S druge strane, tvrdi se da ova bista ne predstavlja Kleopatru, i da uopšte ne potiče iz antičkog doba.

